

Genusperspektiv på statsvetenskap

Malin Rönnblom
Maud Eduards

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Genusperspektiv på statsvetenskap

Utgiven av Högskoleverket 2008

ISBN 978-91-85027-70-5

Författare: **Malin Rönnblom och Maud Eduards**

Kontaktperson på Högskoleverket: Anna Lundh

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning, Alexander Florencio

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, september 2008

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Politikens gränser	7
Feministisk politisk teori – centrala diskussioner	11
Varför så få?	14
Demokrati – för vem?	16
Staten – vän eller fiende?	19
Ett vidgat politikbegrepp	20
Demokrati, inflytande och politikens organisering	23
Skiljelinjer	24
Kvinnors organisering	26
Frågor, fördelning och politikens innehåll	29
Omsorg och jämställdhet	30
Kropp och politik	32
Metodologi	33
Globalisering, transnationella relationer och EU	35
Vems säkerhet?	36
EU	38
Kunskap, kön och politik	41
Om vetenskaplighet	42
Mot framtiden ...	45
Politiska problem	46
Utmaningar	47
Ta vara på motsättningarna	49
Tips för fortsatt kunskapsinhämtning	53
Tidskrifter	53
Webblänkar	54
Referenser	55

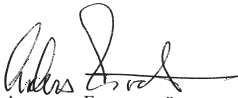
Förord

Genusperspektiv på statsvetenskap är skriven av Malin Rönnblom (fil.dr och forskarassistent, Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet) och Maud Eduards (professor, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet). Detta är den trettonde titeln i serien om genusperspektiv som Högskoleverket ger ut i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning. Syftet med serien är att ge en orientering om genusperspektiv inom olika discipliner.

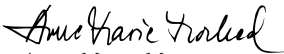
Krav på genusperspektiv inom utbildning och forskning möter ofta motfrågan: vad är genusperspektiv? Det finns inte något entydigt och givet svar; forskare inom olika ämnen har olika syn på hur begreppet bäst definieras och används.

Frågor som ”Vad betyder ökad kvinnorepresentation i politiken?” och ”Vilken slags säkerhet skapar säkerhetspolitiken?” handlar om makt och synen på makt. Författarna tar upp centrala begrepp i feministisk statsvetenskaplig forskning och redovisar några klassiska diskussioner. Läsaren får även lästips.

Vår förhoppning är att skriften ska väcka intresse och stimulera till diskussion och fortsatt läsning.

ANDERS FLODSTRÖM
Universitetskansler, Högskoleverket

ANNE-MARIE MORHED
Föreståndare, Nationella sekretariatet för genusforskning

LARS JALMERT
Ordförande i Högskoleverkets jämställdhetsråd

Politikens gränser

Vad betyder ökad kvinnorepresentation i politiken? Hur förhandlas könsfrågor i jämställdhetspolitiken? Varför kom inte Feministiskt initiativ in i riksdagen 2006? Hur hanterar staten mäns våld mot kvinnor? Vilken slags säkerhet skapar säkerhetspolitiken? Vad innebär (diskursen om) globalisering för konstruktionen av kön, etnicitet och klass? Vari ligger värdet av en breddad politikförståelse?¹

Alla dessa frågor handlar om makt och om synen på makt: makt som position, makt som inflytande, makt över den politiska dagordningen, relationell makt och makt som motstånd. Men det rör sig också om tystnader, om att vissa politiska förhållanden och fenomen ses som självklara. Statsvetenskap är en akademisk disciplin inriktad mot just studiet av politik och makt. Statsvetare skiljer ibland på politik som arena, förhandlingar som sker på en viss plats eller i vissa institutioner, och politik som sociala processer och maktkamper, som utspelar sig överallt i samhället (Marsh & Stoker 2002, s. 9).

Här finns också en utveckling över tid, från att förstå att maktrelationer inte bara skapas i riksdag, regering och de politiska partierna utan även i vardagen, i det nära och till synes lilla. I den vidgning av den politiska analysen som skett sedan 1970-talet har både kvinnorörelsen och feministisk teori spelat en viktig roll, särskilt med mottot att ”det personliga är politiskt”. Uttrycket betyder dock inte att allt bör ses som politik, men väl att privata problem måste kunna ”politiseras”, det vill säga göras till offentliga och

1. Vi vill tacka Maria Jansson, Anna Jónasdóttir, Annika Kronsell och Mona Livholts för värdefulla kommentarer på tidigare versioner av denna text.

gemensamma angelägenheter – i en annan tid och under andra omständigheter.

Statsvetenskap kan sägas vara ett problemdrivet ämne. Ämnets kärna är politiken och det politiska. Den yttersta frågan är hur samhället ska ordnas och styras, varför och av vem. I den diskussionen är människan som ”ett politiskt djur” en central idé som går tillbaka till Aristoteles samhällsfilosofi (jfr Eduards & Gunneng 1983). Analyserna av den politiska ordningen eller gemenskapen kan dock göras på många olika sätt. Här finns varken någon enhetlig teoretisk kärna eller några särskilda statsvetenskapliga metoder att tillgå.

Ämnet statsvetenskap är brett och omfattar vanligtvis politisk teori, svensk politik och förvaltning, jämförande politik samt internationell politik. Med bredden har också följt en viss fragmentisering där olika subdiscipliner lever relativt åtskilda, i samtal som förs vid spridda cafébord snarare än vid gemensamma långbord. Värt att notera är att kopplingen mellan politisk teori och empiriska studier av tradition har varit svag. Under senare år har gränserna mellan olika subdiscipliner luckrats upp till följd av förändringar i omvärlden, men också av att nya analyser görs. Med Sveriges medlemskap i EU 1995 är det exempelvis mer oklart vad som är inrikes- respektive utrikespolitik. Nationellt och internationellt flyter också ihop i globaliseringen, och väpnade konflikter tar sig andra former.

Vi har för det första valt ett upplägg på vår skrift som anknyter till ovanstående indelningar av ämnet men som lyfter fram de feministiska landvinningarna på dessa fält och, inte minst, hur feministisk teori överskrider etablerade gränsdragningar. För det andra utgår vi från forskning inom statsvetenskap, även om forskare i andra discipliner, som sociologi, historia och filosofi, kan göra väl så intres-

santa studier av politiska problem.² För det tredje har vi valt att lyfta fram centrala teoretiska diskussioner, problematiseringar och empiriska bidrag snarare än att fokusera enskilda forskare och deras publikationer.

Vi inleder med att ta upp några klassiska politikteoretiska diskussioner i ämnet om representation, demokrati och stat. Därefter problematiserar vi tre teman eller fält, med utgångspunkt i svensk och nordisk statsvetenskaplig forskning: a) demokrati, inflytande och politikens organisering, b) frågor, fördelning och politikens innehåll, samt c) globalisering, transnationella relationer och EU. Vi avslutar med en diskussion om kunskap, kön och politik samt ett avsnitt där vi resonerar kring problemområden som vi tror att statsvetenskaplig feministisk forskning står inför.

2. Ett illustrativt exempel är antologin *Feminists theorize the political*, i vilken flertalet skribenter inte är statsvetare (Butler & Scott 1992). Eftersom vidgandet av politikbegreppet är en så central tanke i feminismen skulle man kunna hävda att all feministisk teori, definitionsmässigt, är politisk teori (Grant 2000).

Feministisk politisk teori – centrala diskussioner

Vi skriver inom ramen för en skriftserie med rubriken genusperspektiv, tidigare genusforskning. Vi väljer dock att tala om *feministisk forskning i statsvetenskap*, eller feministisk statsvetenskaplig forskning, vilket har sin grund i att teoribildningen i ämnet vanligtvis benämns just feministisk politisk teori. Många svenska statsvetare talar också om sin forskning som feministisk, snarare än att hon/han anlägger ett genusperspektiv. Ett skäl till det kan vara att maktfokuseringen i ämnet gör det nästan ofrånkomligt att även förstå kön i termer av makt. Därmed bäddas för feministiska tolkningar som just ställer maktordning(ar) i centrum för analysen.

Vi kan också konstatera att de feministiska ansatserna i ämnet sedan 1990-talet uppvisar allt större bredd och att många forskare undviker att sätta etiketter på sin forskning. Vidare att svenska statsvetare oftare använder begreppet kön än genus, men fortfarande i betydelsen kön som social konstruktion. Sammantaget har utvecklingen i statsvetenskap, liksom i andra ämnen, gått från att främst synliggöra kvinnors villkor till att analysera kön/genus i bredare bemärkelse, mot att lyfta fram könsrelationer och föreställningar om manligt och kvinnligt. Från kvinnoforskning till feministisk forskning kan vara en sammanfattning av den statsvetenskapliga forskningens förändrade analytiska fokus.

Feministisk politisk teori kretsar kring en serie vitala problem och begrepp, som (välfärds)stat, demokrati, medborgarskap, representation och offentligt-privat men handlar också, i växande utsträckning, om kropp, sexualitet, nation och etnicitet/ras. I en artikel från 1988 om "Att studera

politik ur ett könsperspektiv” anger Maud Eduards fem begrepp som särskilt centrala för diskussionen om könsdimensionen i ämnet: makt, politik, stat, demokrati och välfärdspolitik (Eduards 1988, jfr Coole 2000, Frazer 1998, Grant 2000). Feministisk teori har också påvisat hur de olika begreppen flyter i varandra, som att uppfattningar om kön, kropp, sexualitet och politisk representation är intimt förbundna med hur gränser dras mellan offentligt och privat.

Den feministiska kritiken går i huvudsak ut på att olika gränser som dras i politiken – mot det privata och personliga, det icke-demokratiska, det kroppsliga, vem som äger rätt att representera folket, vem som ska betraktas som medborgare och vad staten bör göra – är konstruerade gränser, inte naturliga och givna. I själva verket pågår ständiga förhandlingar om hur det politiska ska avgränsas från det icke-politiska, processer som den feministiska forskningen synliggör och utmanar. Den norska statsvetaren Beatrice Halsaa fångade redan 1977 in förståelsen av politik som kampen om att definiera verkligheten, en tanke som då väckte viss förundran men som fått erkännande i och med ”the linguistic turn”, även om detta kunskapsteoretiska skifte inte varit lika genomgripande i feministisk statsvetenskaplig forskning som inom feministisk forskning i stort.³

Feministisk teori utgör inte bara en kritik av klassisk politisk teori utan formulerar också egna konstruktiva ut-

3. Med ”the linguistic turn”, eller den språkliga vändningen, menas den vetenskapsteoretiska förskjutning som präglat framför allt humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning sedan slutet av 1980-talet. Enkelt uttryckt har en strukturalistisk förståelse av sakernas ordning ersatts av en orientering mot språk, konstruktioner och processer i syfte att förstå, snarare än att förklara, samhälleliga fenomen.

gångspunkter, som att kön måste ses som en maktdimension i samhället. Politiken bär, som Maria Wendt och Cecilia Åse skriver, på en serie paradoxer som förblir paradoxer så länge den *politiska* kopplingen mellan kön och makt inte problematiseras. Den grundläggande paradoxen formulerar de som ”att kvinnor har mindre makt för att de är kvinnor samtidigt som kön inte erkänns som politiskt” (Wendt Höjer & Åse 1996, s. 69). Den amerikanska statsvetaren Wendy Brown menar att två sanningar strider om utrymmet i feministisk teori: å ena sidan att det inte finns något stabilt kön eller genus, och å andra sidan, att kvinnor inte kan undkomma sitt kön eller könsnormerna i samhället (Brown 2003a, s. 366). Värderingar av kvinnligt och manligt finns bara i våra föreställningsvärldar, samtidigt som kön får konkret betydelse och inte kan väljas bort i praktiken.

Mot bakgrund av denna övergripande presentation av centrala begrepp i feministisk politisk teori går vi vidare genom att lyfta fram några klassiska diskussioner och utländska feministiska statsvetare som vi menar påverkat teoriutvecklingen i Sverige.⁴ Det bör också sägas att forskare i statsvetenskap som arbetar med feministisk teori även utgår från teorier inom andra områden. Feministisk forskning

4. En indikation på spridning framgår av vilka statsvetare som översatts till svenska, och alltså även nått bredare studentgrupper. Anne Phillips: *Närvarons politik* (2000), Iris Marion Young: *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa* (1990/2008), Nancy Fraser: *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande* (2003), Seyla Benhabib: *Jämlikhet och mångfald. Demokrati och medborgarskap i en global tidsålder* (2004), Wendy Brown med ett par artiklar (2003b, 2008) och kommande bok samt Carole Pateman i den s.k. *Kvinnomaktutredningen* (1997), tillika den första innehavaren av Kerstin Hesselgrens gästprofessur läsåret 1988–89.

är alltmer ett eget kunskapsfält bortom traditionella ämnesgränser.

Varför så få?

Den första och mest grundläggande feministiska fråga som ställdes vid 1960-talets slut gällde den låga andelen kvinnor i politiken – och varför detta inte betraktades som ett statsvetenskapligt problem (jfr Randall 2002). Varken politiker eller statsvetare verkade bekymrade över den svaga kvinnorepresentationen. Etablerade förklaringar tog fasta på skillnader i socioekonomiska resurser, med tonvikt på kvinnors bristande kompetens. Grundtanken är att den frånvarande själv bär ansvaret för sin situation (eng. *blame the victim*). Med framväxten av feministisk teori har fokus emellertid ändrats, mot en medvetenhet om att det politiska systemet domineras av män och manliga värden och att kvinnor exkluderas. Olika maktförhållanden i politiken har lyfts fram. Men feminister har också talat om att kvinnor ofta handlar på annat sätt än män genom att främja mer omvårdande och relationsorienterade värden (jfr *ethics of care* hos Gilligan 1985, se även Mansbridge 1991/1998⁵, Stensöta 2004).

Forskning om kvinnors representation och deltagande är i stor utsträckning av empirisk karaktär. Men de centrala frågorna har också teoretiserats. Vad representerar kvinnor? Agerar kvinnor annorlunda än män? I vilken mån gör kvinnors närvaro i politiken skillnad? Står kvinnor för särskilda intressen och hur bör dessa i så fall organiseras?

5. För vissa referenser har vi valt att sätta ut två årtal, det första anger när texten publicerades första gången och det andra den upplaga vi använt oss av. På så sätt placeras texterna in i sitt historiska sammanhang.

Two internationella teoretiska debatter har fått särskilt fäste i Sverige. Den första gäller problemet *likhet kontra särart*, det vill säga huruvida män och kvinnor är lika eller olika till sitt väsen och vad det i så fall skulle betyda för politiskt deltagande. Huvudspåret i etablerat politiskt tänkande är att essentiella könsskillnader föreligger och bör medföra olika politisk behandling. Likabehandling förutsätter nämligen likhet. Knäckfrågan är om det går att föreställa sig en demokrati som klarar att behandla olikhet på ett likvärdigt och rättvist sätt (Eduards 1983, jfr MacKinnon 1987, Young 1990). I feministisk forskning om politik har frågan om skillnader gått mot en breddad diskussion om demokratins möjligheter att handskas med social och kulturell mångfald.

Den andra debatten gäller frågan om *kvinnors intressen*, vilken tog fart i USA 1981 (Sapiro 1981/1998, Diamond & Hartsock 1981/1998). I Sverige har den utvecklats av Anna Jónasdóttir, en av få svenska statsvetare inom feministisk politisk teori som är internationellt känd. Hon hävdar att kvinnors gemensamma, i viss mening "objektiva" (historiskt och socialt betingade) politiska intressen, är att på basis av kön bygga upp och kontrollera en konkret närvaro i det formella politiska systemet. Det handlar för kvinnor om att agera *som kvinnor* i sammanhang där viktiga val träffas (Jónasdóttir 1988/1994, kap. 7). En central poäng i Jónasdóttirs intressesteori är att könsrelationernas olika institutionella *former* kombineras med tanken att *innehållet* i kvinnors (och mäns) behov och politiska preferenser kan variera högst avsevärt. Utanför statsvetenskapen har den postkoloniala teoretikern Chandra Mohanty använt denna teori för att definiera gemensamma intressen hos tredje världens kvinnliga arbetare i den rådande globala ekonomin (Mohanty 2006, s. 184ff).

En annan tanke som fått stor spridning är den norska statsvetaren Helga Hernes tredelning av argument för ökad kvinnorepresentation: tillvarata kvinnor som resurs, uppnå rättvisa mellan könen och tillgodose kvinnors specifika intressen (Hernes 1982, s. 91, jfr Phillips 2000, s. 80). Indelningen användes bland annat i utredningen *Varannan damernas* (SOU 1987:19).

Föreställningen om kvinnor som grupp med särskilda intressen har varit ett centralt led i teoretiserandet om kön som politik dimension – och ett avgörande argument för kvinnors organisering och politiska närvaro. Många forskare har emellertid understrukit att kategoritänkandet är ett tveeggat politiskt svärd. För att bli fullvärdiga medborgare måste kvinnor både bli som män, alltså betona könets likhet, och understryka att de är annorlunda, det vill säga argumentera för att kvinnor gör skillnad. Detta dilemma har fått namn efter den kända kvinnorättskämpen vid 1700-talets slut, Mary Wollstonecraft (Pateman 1989). Även teoretiskt finns en liknande diskussion kring det nödvändiga och samtidigt problematiska i att konstruera analytiska kategorier. Men nu för problematiken oss vidare in i diskussionen om demokrati, stat och politik.

Demokrati – för vem?

Könsskillnad är politisk skillnad, skillnaden mellan frihet (för män) och underordning (för kvinnor). Det hävdar Carole Pateman i sin klassiska bok *The Sexual Contract* (1988), en skarp kritik av liberal politisk teori. Patriarkatet upprätthålls med hjälp av ett samhällskontrakt mellan fria individer. Hennes utgångspunkt är att *individen* är en man som utnyttjar en kvinnas kropp. Eftersom kvinnor inte kan vara individer är de uteslutna från hur samhället ska organiseras. Patemans tanke är att samhällskontraktet förutsät-

ter ett könskontrakt, som just handlar om (hetero)sexuella relationer och kvinnor som könsvarelser, med tillgängliga kroppar. Dessa villkor förenar mer än skiljer kvinnor åt i samhället. Förkroppsligad identitet måste tas på politiskt allvar, vilket leder henne till förslaget att den enhetliga individen måste öppna upp för två figurer, en maskulin och en feminin.

Liberalismen, som den kommer till uttryck i teori, ideologi och institutionsbyggande är en speciell måltavla i feministisk teori, just på grund av dess tyngd i västerländskt tänkande. Liberalismen har kritiserats av många fler än Pateman, om än på olika premisser (jfr Brown 1995, kap. 6, Jones 1990). Wendy Brown sammanfattar den liberala diskursen med att män rör sig i civilsamhället medan kvinnor hålls i familjen, vilken framställs som en "naturlig" fristad i en tuff värld. Denna spänning mellan individ, jämlikhet, autonomi och rättigheter å ena sidan och familj, skillnad, beroende och behov å den andra är själva kärnan i den liberala diskursen och, menar hon, inte bara en tudelning utan ett uttryck för manlig dominans (Brown 1995, s. 152).

Om feministisk politisk teori klätt av individen som ett maskulint subjekt gäller det även för *medborgaren*. Medborgarskap har traditionellt varit ett begrepp som sysselsatt män, både teoretiskt och i praktisk politik. Utifrån ett feministiskt tänkesätt har detta sin upprinnelse i uppdelningen mellan offentligt och privat, med mannen som den offentliga, rationella och oberoende personen, han som har kontroll över sin kropp och sina känslor, medan kvinnan får stå för det motsatta. Feministiskt tänkande har medfört att medborgarskapet alltmer ses som förkroppsligat, baserat i olika mänskliga villkor, inte könsneutralt. Den feministiska kritiken har i stor utsträckning gått ut på att gränsdragningen mellan det offentliga och det privata

måste kullkastas, så att även det som sker i det privata, som obetalt arbete och omsorg, kan utgöra grund för medborgarskap. Ytterst är det *vad* personen gör, inte *var* det görs, som bör vara kriteriet för medborgarskap, menar Ruth Lister (2007, s. 67).

Demokrati är ett begrepp – och ett ideal – som förenar många feministiska statsvetare, men teoretiserandet pekar åt lite olika håll. En tanke är att demokratin utvecklats från att omfördela värden och resurser mellan medborgarna till att erkänna olika gruppers rättigheter och identiteter (Fraser 2003). En annan föreställning är att sociala grupper som förenas av gemensamma vanor och livsformer bör utgöra grund för politisk representation och påverkan, vilket bygger på att (grupp)skillnader erkänns (Young 1990). En tredje näraliggande reflexion är att det är möjligt att bygga en demokrati som både skapar rättvisa mellan grupper och som tillåter kulturell pluralism och mångfald. Som Seyla Benhabib skriver måste de liberala demokratierna ”konfrontera det faktum att det enhetliga medborgarskapet går mot sitt slut” (Benhabib 2004, s. 230).

I Skandinavien har den danska statsvetaren Birte Siim särskilt poängterat idén om politisk handlingskraft (eng. *agency*) som en länk mellan medborgarskap som deltagande och medborgarskap som rättigheter (Siim 2000). Även hennes finska kollega, Johanna Kantola, lyfter fram kvinnors handlingsutrymme som något typiskt för nordisk feminism (Kantola 2006, s. 14). Kvinnor är inte bara offer, de agerar också, vilket syns i den praktiska politiken. Frågan om hur man ska se på kvinnors demokratiska handlingsutrymme har dock varit ett tvisteämne i statsvetenskaplig forskning.

Staten – vän eller fiende?

Den gängse utgångspunkten i statsvetenskap är att staten är en neutral institution i allmänhetens tjänst, i vilket fall inte könskodad. Feministisk politisk teori kan redovisa tre alternativa och tydliga statsteoretiska positioner: den patriarkala, den kvinnovänliga och den komplexa. Men här finns också en serie mellanvarianter.

Feminismen har en teori om makt men ingen teori om staten, skrev juristen och statsvetaren Catharine MacKinnon för 25 år sedan i sin klassiska artikel ”Feminism, Maxism, Method, and the State” (1983). Hennes eget teoretiserande utgår från att staten skapar institutioner och lagar som traderar manliga intressen. Staten speglar inte bara ett samhälle som är mansdominerat utan återskapar också kvinnors sexualiserade underordning. Är det rent av så att den liberala staten bygger på kvinnors underordning, frågar MacKinnon (1989, s. 161). Vi tolkar hennes svar som att staten är en manlig förtrycksordning som kvinnor inte kan förvänta sig något av. Konsekvensen blir att uppmuntra kvinnor till separat organisering.

En motsatt föreställning om staten, särskilt välfärdsstaten, har framför allt teoretiserats i Norden, i termer av ”statsfeminism” och ”den kvinnovänliga staten”. Helga Hernes talar om de nordiska demokratierna som en statsform som gör det möjligt att formulera en kvinnovänlig politik. En serie förändringar har redan skett, som att kvinnor gått från ett beroende av män till ett beroende av staten och att reproduktionen har blivit mer offentlig. Kvinnors intressen sägs kretsa kring just reproduktion, hur det dagliga livet ska ordnas samt hur kvinnor ska kunna kontrollera sin egen sexualitet. Det går inga skarpa gränser mellan det offentliga och det privata i denna modell. Kvinnor litar också på staten och har också fått olika former av offent-

ligt stöd. Statsfeminismen är ett resultat av förhandlingar mellan staten och kvinnor, från krav underifrån som fått gehör (Hernes 1987).

Här finns också en tredje hållning bortom synen på staten som antingen en patriarkal eller kvinnovänlig struktur. Den ser staten dels som en institution som söker överbrygga samhälleliga motsättningar, dels som en bärare av egna inre klyftor och konflikter. Staten är till sin karaktär splittrad och diversifierad, inte en arena utan flera. Denna mer komplexa feministiska statsteori, som har sina rötter i strukturell, främst marxistisk statsteori, utvecklades i Australien under 1980-talet (Franzway, Court & Connell 1989, Connell 1990).

I liknande banor löper också det poststrukturalistiska perspektiv som betonar fragmentiseringen av subjekt, identiteter och intressen. Den offentliga politiken är, med de australiensiska statsvetarna Rosemary Pringle och Sophie Watson, ett resultat av diskursiva strider mellan skilda intressen, som varierar från tid till annan. Om vi accepterar att staten inte är en sammanhållen enhet, med *ett* specifikt syfte, utan att maktrelationer växer fram i olika sociala sammanhang betyder det också att utrymme skapas för olika former av (organiserat) motstånd (Pringle & Watson 1992/1998).

Ett vidgat politikbegrepp

Den internationella teoretiska debatten visar att politikbegreppet breddats på olika sätt. I en feministisk förståelse synliggörs att makt inte är något som enbart utgår från vissa offentliga rum eller institutioner utan att maktrelationer skapas överallt i samhället, även i det privata. Men var forskarna drar gränserna mellan det politiska och det icke-politiska varierar. Tanken att allt skulle vara politik har

dock ingen teoretisk förankring. Det är gränsdragningen, vad som förläggs innanför respektive utanför det politiska, som problematiseras.

Slagordet att ”det personliga är politiskt”, som myntades av kvinnorörelsen, har haft stor betydelse för politiseringen av och teoretiserandet kring familj, äktenskap, kärlek, (hetero)sexualitet, reproduktion och kroppslig integritet. Fler frågor betraktas som politiska och statsvetenskapligt relevanta, som pornografi, abort, prostitution och sexualiserat våld men även omsorgsarbete och moderskap. Här görs kopplingar mellan vardagslivets händelser och erfarenheter å ena sidan och de storpolitiska spelen å den andra. Detta är en viktig aspekt av feministisk analys av politik: att tolka samband mellan olika nivåer. Men det handlar också om att synliggöra tystnader och dolda politiska premisser, som när Carole Pateman ”avslöjar” att det liberala samhällskontraktet bygger på kvinnors underordning. Eller som när Iris Young konstaterar att idén om mäns försvar av kvinnor också innebär manlig dominans (Young 2003).

Hur politiken bör utformas så att förhandlingar om kön och andra maktaspekter ska få ökad legitimitet är en annan vital diskussion. Flera feministiska politikteoretiker pläderar för en politisk ordning som tar intressemotsättningar på allvar. Den demokratiska staten behöver demokratiskt motstånd om inte demokratin ska dö, skriver Wendy Brown (2001, s. 137). Och Chantal Mouffe, känd diskursteoretiker, menar att den västerländska demokratin förnekar att intressekonflikter är en del av ”det politiska”. Hennes tanke är att en god demokrati måste kunna handskas med motsättningar av olika slag. I en antagonistisk värld är vi fiender medan i, vad Mouffe kallar, en agonistisk demokrati är vi motståndare som respekterar varandras uppfattningar (Mouffe 2005). Slutligen används olika begrepp för att de-

finiera förbättrade (politiska) villkor för kvinnor: emancipation, frigörelse, *empowerment*, handlingsutrymme och frihet.

Demokrati, inflytande och politikens organisering

Samtidigt som frågor om demokrati och inflytande varit centrala i feministisk politisk teori har de även stått i fokus för empiriska studier. Om (normativ) politisk teori traditionellt i stor utsträckning varit en egen subdisciplin har feministisk forskning ifrågasatt indelningen i teori och empiri. Feministiska analyser av vad som sker på och utanför den traditionella politiska arenan, och inte minst förhållandet däremellan, har skrivits in i den teoretiska kritiken av uppdelningen mellan offentligt och politiskt respektive privat och icke-politiskt. Studier av sådana relationer har också bidragit till att problematisera innebörden i det politiska.

Ett tidigt och banbrytande verk inom feministisk statsvetenskaplig forskning är *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk* (red. Elina Haavio-Mannila m.fl.) som kom 1983 (på engelska 1985: *Unfinished democracy*) och där flera forskare som senare blivit tongivande i den nordiska kontexten deltog som författare. I *Det uferdige demokratiet* problematiseras framför allt kvinnors deltagande – och icke-deltagande – som väljare och valda i relation till den parlamentariska politiken på nationell och lokal nivå, inklusive de partipolitiska kvinnoorganisationerna samt den framväxande jämställdhetspolitiken. Vad är politik och var utspelar sig politiska konflikter är två centrala frågor, frågor som speglade den kritiska granskningen av traditionell statsvetenskaplig teori och forskning som de feministiska forskarna inom ämnet inledde vid mitten av 1970-talet.

Drygt femton år senare kom återigen en nordisk antologi, denna gång med rubriken *Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden* (1999, red. Christina Bergqvist) där frågor från *Det uferdige demokratiet* restes igen men delvis

på nya sätt. Studier av den inomparlamentariska politiken utökades med analyser av kvinnorörelsens betydelse, kvinnors medborgarskap samt politikområden som sågs som centrala för kvinnors politiska deltagande: barnomsorg och föräldraledighet. Tydligt är också att studier av jämställdhetspolitiken utvecklats mot diskussioner om politikfältets institutionalisering inbegripet de aktörer som jämte politikerna driver dessa frågor, de feministiska byråkraterna eller ”femokraterna” (jfr Verloo 2007, Pincus 2002, van der Ros 1996).

Dessa nordiska exempel speglar också i stor utsträckning flera av de teman som beforskats internationellt. Hur kvinnorepresentationen förändrats över tid och hur den skiljer sig mellan olika länder har studerats utifrån betydelsen av val- och partisystem för kvinnors möjligheter att ta plats i folkvalda och beslutande organ (jfr Norris 1985, Lovenduski & Norris 1993, Raaum 1995). Vid sidan av dessa institutionella faktorer har även socioekonomiska och kulturella skillnader lyfts fram som ett sätt att förklara skillnader i kvinnorepresentation mellan olika länder. Exempelvis framhävs kvinnors högre förvärvsfrekvens samt förbättrade möjligheter till barnomsorg från 1970-talet och framåt som förklaringar till kvinnors relativt högre politiska representation i de nordiska länderna (Hernes 1987, Bergqvist 1994).

Skiljelinjer

Under senare år har dessa analyser kompletterats och komplicerats utifrån att större politisk kraft lagts vid medvetna satsningar för att öka kvinnorepresentationen. Feministisk forskning har också uppmärksammat den utomparlamentariska kvinnorörelsens påverkan på etablerade politiska strukturer. Här ingår även forskning om det politiska systemets möjligheter och begränsningar för kvinnors poli-

tiska deltagande (Freidenvall 2006), exempelvis analyser av könskvotering som en väg till en ökad andel kvinnor i politiken (Dahlerup & Freidenvall 2008).

En fråga som ställdes tidigt (jfr avsnittet om feministisk politisk teori) och som fortfarande problematiseras, är i vilken utsträckning kvinnor gör skillnad i politiken. Denna diskussion handlar om huruvida kvinnor och män har olika politiska åsikter, gör olika partival, organiserar sig politiskt på olika sätt eller innehar olika positioner i politiken. Exempelvis har forskning visat att kvinnor röstar mer vänster än män och utgör en majoritet av vänsterpartiets och miljöpartiets väljare, medan en majoritet män röstar på moderaterna (Oscarsson & Wängnerud 1996, Eduards 2002). När det gäller politiska uppdrag visas att andelen kvinnor i de beslutsfattande församlingarna successivt ökat sedan 1970-talet (förutom en nedgång vid valet 1991). Trots detta är slutsatsen att män dominerar på ledande positioner (Bergqvist 1994, Gustafsson 2008).

I förlängningen leder diskussionen av dessa frågor till resonemang just om betydelsen av att kvinnor finns med – eller inte finns med – i politiken. Flera statsvetenskapliga avhandlingar har analyserat denna tematik i termer av kvinnors intressen, där de hämtat teoretisk inspiration från Anna Jónasdóttir och Anne Phillips (jfr Skjeie 1992, Hedlund 1996, Wängnerud 2002, Gustafsson 2008). Ofta är utgångspunkten att kvinnor har gemensamma intressen av att vara *närvarande* i politiken men att frågan huruvida kvinnor har gemensamma substantiella intressen – gemensamma värderingar och åsikter utifrån att de är just kvinnor – är mer omtvistad. Dock hävdar flera forskare att kvinnor har gemensamma intressen av att driva frågor som just handlar om kvinnors inflytande eller om jämställdhet samt

att kvinnors närvaro innebär att politiken delvis ändras (jfr Wängnerud 1998, Gustafsson 2008).

Sammantaget är kvinnors representation och handlingsutrymme i politiken ett centralt tema i forskningen. Mellan 1991 och april 2008 har det enligt GENA, databasen för avhandlingar i kvinno-, mans- och genusforskning, lagts fram 25 avhandlingar i statsvetenskap.⁶ Åtta av dessa fokuserar på olika sätt på frågor om kvinnorepresentation, kvinnors situation i politiken och huruvida kvinnor gör skillnad i politiken.

Kvinnors organisering

Frågan om män gör skillnad i politiken har ställts som ett sätt att problematisera att diskussioner kring kön och politik i realiteten ofta handlar om kvinnor och politik (Eduards 2002). Genom att rikta sökljuset mot män, mäns handlande och maskulinitet flyttas fokus från "kvinnorna" till den politiska "ordningen". Detta skulle kunna sägas vara kärnan i feministisk politik teori, att inte släppa maktfrågorna ur politiskt och analytiskt sikte.

Ett annat viktigt tema inom forskning om demokrati och inflytande, som också har en direkt koppling till den teoretiska diskussionen kring politikbegreppet, är analyser av kvinnors organisering – och även andra studier som problematiserar synen och tänkandet kring det politiska.

6. Den första svenska avhandlingen i statsvetenskap med genusperspektiv var Anna Jónasdóttirs avhandling från 1991. Sedan dess har alltså ytterligare 24 avhandlingar presenterats. Detta kan jämföras med sociologi där den första avhandlingen kom 1968 och där ytterligare 115 avhandlingar lagts fram; eller historia där Gunnar Qvist la fram sin avhandling i kvinnohistoria redan 1960 och där det i dag finns ytterligare 100 avhandlingar med ett genusperspektiv. I detta ljus framstår statsvetenskap som ett relativt outvecklat feministiskt forskningsfält (se www.ub.gu.se/samlingar/kvinn/gena).

Internationellt är det framför allt sociologer som studerat kvinnorörelser, vilket bland annat blir synligt inom de fält som brukar kallas teorier om nya sociala rörelser respektive resursmobilisering (jfr Charles 2000). Medan de sociologiska studierna främst ägnar sig åt rörelsen i sig innebär det statsvetenskapliga angreppssättet en orientering mot relationer mellan kvinnors organisering och etablerad politik, något som också innebär en problematisering av förhållandet mellan makt och motstånd (Eduards 2002, Gustafsson m.fl. 1997, Rönnblom 2002, Thomson 2000, Åse 2000). Genom att studera hur kvinnor väljer att organisera sig politiskt utanför den traditionella politikens ramar har också den etablerade politikens centrala premisser utmanats. En viktig slutsats är att det svenska politiska systemet bygger på att kön inte nödvändigtvis inkluderas som en politisk (konflikt)dimension även om kvinnor är närvarande (Eduards 2002).

Sammanfattningsvis har feministisk forskning på flera sätt ifrågasatt det politiska systemet som ”könsneutralt”, både genom att föra in kön som en analytisk dimension i den tidigare forskningen om väljare och valda samt genom att ifrågasätta den statsvetenskapliga forskningens snäva fokus på politik och politisering. Men också politikens substantiella frågor, som välfärdspolitiken, har varit föremål för feministiska forskares intresse.

Frågor, fördelning och politikens innehåll

När det gäller studier av politikens frågor och innehåll har feministisk statsvetenskaplig forskning framför allt inriktats mot vissa teman som har ansetts beröra kvinnor och kvinnors situation i samhället i högre utsträckning än mäns. Inte minst har frågor om välfärdsstatens fördelning av resurser till kvinnor respektive män studerats. Välfärdsstaten har också analyserats utifrån att dess institutionella uppbyggnad får olika betydelser för kvinnor och män (jfr Hernes 1987). Diane Sainsbury menar att ett feministiskt teoretiserande av välfärdsstaten inbegriper tre aspekter: (a) ett överskridande av uppdelningen mellan privat och offentligt, vilket omfattar ett fokus på både betalt och obetalt arbete, (b) frågor om hur välfärdsstatens produktion av arbetstillfällen och service påverkar kvinnor som arbetare, konsumenter, mödrar och klienter samt (c) studier av vad olika ideologier kring kön och familj betyder för välfärds politikens utformning (Sainsbury 1994).

Forskning om välfärdsstaten har också haft betydelse för komparativ feministisk forskning, något som i det nordiska sammanhanget blev synligt redan genom den tidigare diskuterade boken *Det uferdige demokratiet*. Sedan mitten av 1990-talet och framåt har ett antal antologier publicerats där betydelsen av relationen mellan kön och stat diskuteras, flera i ett jämförande perspektiv där olika västländer jäm-

förs.⁷ Det internationella forskarnätverket *Research Network on Gender, Politics and the State* (RNGS) där även svenska forskare ingår, har exempelvis fokuserat på offentlig politik om abort, arbetsmarknad, prostitution och representation – policyområden som mer direkt berör kvinnors situation.

I RNGS står relationen mellan institutionaliserad politik (stat) och kvinnorörelse i centrum, med ambitionen att studera på vilka sätt kvinnorörelsen förmått att påverka den etablerade politiken. I förlängningen är syftet att peka på möjligheter att skapa en mer demokratisk stat. Exempelvis har forskning inom RNGS visat att det finns kopplingar mellan förekomsten av särskilda institutioner för kvinno- eller jämställdhetsfrågor, deras samarbete med olika kvinnoorganisationer och möjligheterna att skapa arbetsmarknadsprogram som gynnar kvinnor (Mazur 2001).

Även i den svenska kontexten finns studier som problematiserar relationen mellan kvinnorörelsen och den etablerade politiken. Här ligger fokus främst på vilka betydelser politikens former har för politikens innehåll och hur kvinnors organisering kan utmana traditionella gränser för vad som får vara politik och hur politik ska genomföras (Eduards 2002, Rönnblom 2002, Towns 2002).

Omsorg och jämställdhet

Omsorgspolitik, och då särskilt organiseringen av barnomsorg och dess implikationer för kvinnors handlingsut-

7. Se exempelvis *Changing state feminism* (2007) red. Joyce Outshoorn and Johanna Kantola, *Gendering the state in the age of globalization: women's movements and state feminism in postindustrial democracies* (2007) red. Melissa Haussman and Birgit Sauer, *Feminists theorize the state* (2006) av Johanna Kantola, *State feminism and political representation* (2005) red. Joni Lovenduski, *Gender, politics and the state* (1998) red. Vicki Randall and Georgina Waylen.

rymme på arbetsmarknaden och i politiken, var föremål för ett eget avsnitt av boken *Likestilte demokratier* (1999). Detta politikområde har också legat till grund för flera studier inom svensk statsvetenskaplig forskning. Exempelvis har studier av omsorgsarbetet i olika kommuner visat på att där barnomsorgen främst är organiserad i form av daghem delar män och kvinnor i högre utsträckning på det obetalda omsorgsarbetet än i kommuner där individuella lösningar som dagbarnvårdare är vanligare (Johansson 1996).

Kvinnors och mäns tilltagande gemensamma intresse för barnomsorg har även undersökts utifrån hur detta intresse påverkar mer övergripande samhällliga normer och därmed framväxten av en "empatisk stat" (Stensöta 2004). I en annan studie analyseras hur arbete och moderskap konstrueras, med dagmammor som empiriskt exempel. Med utgångspunkt i politisk teori visar analysen hur moderskap avskiljs från arbete och vilka implikationer detta avskiljande får för dagmammors sätt att identifiera sitt arbete i termer av arbete och inte moderskap (Jansson 2001).

Studier av omsorgspolitik fungerar också ibland som en ingång till den växande forskningen om *jämställdhetspolitik*. Både politikernas föreställningar om jämställdhet, och jämställdhet som ett eget policyområde eller integrerat i andra policyområden, har under de senaste tio åren fått en allt starkare ställning inom svensk statsvetenskap. Flera studier visar hur jämställdhet kan placeras på den etablerade politiska arenan och retoriskt betraktas som något positivt av alla politiska aktörer, samtidigt som det förekommer ett relativt omfattande motstånd mot att förändra politiken så att kön ges betydelse (Eduards 2002, Rönnblom 2002). Forskning om jämställdhetspolitiken i några svenska kommuner visar på de möjligheter och hinder som genomföran-

det av fattade beslut om jämställdhetsåtgärder möter (Pin-cus 2002).

Jämställdhetspolitiken har också studerats utifrån hur den bidrar till att förstärka etablerade föreställningar om den heterosexuella familjen och den goda svenskheten (Carbin 2008, Rönnblom & Hudson 2007, Tollin 2008). Sammanfattningsvis har de statsvetenskapliga studierna av jämställdhetspolitik blivit mer ”kritiska” i betydelsen att exempelvis konstruktioner av kön, kvinnlighet och man-lighet inom detta politikområde fokuseras (jfr Magnusson, Rönnblom & Silius 2008).

Diskussionerna i *Likestillte demokratier* om den institu-tionaliserade jämställdhetspolitiken visar att detta politik-fält allt oftare studeras i ett jämförande perspektiv, särskilt i den nordiska kontexten. Även utomnordisk komparativ forskning tar upp jämställdhetspolitik – dess organisering och innehåll – som ett fält som ses som intressant att jäm-föra mellan länder (jfr Verloo 2007, Bacchi 1996, 1999).

Kropp och politik

Ett tema som mer än de övriga ifrågasätter statsvetenska-pens tidigare gränsdragningar är frågor som rör relationen mellan kropp och politik. Denna relation, eller rättare sagt icke-relation, är också central i mycket av den feministiska kritiken mot liberal politisk teori där individen och med-borgaren presenteras ”utan kropp”, eller som en huvudfo-ting, för att låna Cecilia Åses uttryck (Åse 1994). Den stats-vetenskapliga forskningen om hur mäns våld mot kvinnor hanteras i svensk politik är en del av ett växande internatio-nellt forskningsfält där frågor om prostitution, handel med kvinnor/trafficking och så kallat hedersrelaterat våld under-söks (jfr Outshoorn & Kantola 2007, Waltman 2008).

En studie av hur offentlig svensk politik kring mäns våld mot kvinnor har tett sig från 1930-talet fram till 1990-talet visar på hur motståndet mot att politisera mäns våld präglar hela denna period, även om vissa förändringar har skett, vilket också kopplas till hur politiken reproducerar män och mäns erfarenheter som självklara politiska subjekt (Wendt Höjer 2002). Hur kroppen, och då inte minst kvinnokroppen, konstrueras och disciplineras i politiska sammanhang har också diskuterats i relation till statliga institutioner som polisen (Åse 2000) och nationen (Eduards 2007, Åse 2006). Här visas hur mekanismer som framställer kvinnokroppen som exempelvis avvikande och sexualiserande reproducerar kvinnors underordning just genom hur kroppen ”görs” och uppfattas.

Metodologi

Dessa studier om frågor, fördelning och politikens innehåll illustrerar att den feministiska statsvetenskapliga forskningen präglas av både olika metoder och olika teoretiska ingångar. Intervjuer, textanalyser och kvantitativa studier analyseras genom såväl strukturalistiska som post-strukturalistiska maktanalyser, där kön betraktas som en mer eller mindre rörlig och öppen kategori. Sammantaget finns här ett allt större intresse för policyanalys, men med olika metodologiska angreppssätt. Utvecklingen över tid kan beskrivas som en förskjutning från ansatser där policyformuleringen som sådan togs som forskningens utgångspunkt till mer diskursinspirerade studier. Den australiensiska forskaren Carol Bacchi (1996, 1999) har sedan slutet av 1990-talet haft stor betydelse för att inspirera den nordiska statsvetenskapliga feministiska forskningen att studera policyfrågor i diskursanalytiska termer.

Generellt har kvalitativa ansatser dominerat fältet och olika typer av textanalys och intervjuer har varit de metoder som främst använts. När kön introducerades i statsvetenskaplig forskning var det emellertid främst som en variabel i kvantitativa studier, i paritet med utbildning och bostadsort. Den kvantitativa forskningen anammar dock numera en betydligt mer komplexa förståelser av kön, exempelvis inom valforskningen (jfr Oskarsson & Wängnerud 1996).

Globalisering, transnationella relationer och EU

När Cynthia Enloe publicerade *Bananas, Beaches & Bases. Making Sense of International Politics* (1989) för snart tjugo år sedan, och visade hur kvinnor "användes" i amerikansk utrikespolitik, blev gensvaret tunt i Sverige. Det fanns helt enkelt ingen forskning på detta minerade fält om sex-turism, prostitution på militärbaser, diplomathustrurs villkor och kvinnor som tjänstefolk. Säkert fanns också tanken att lilla, alliansfria Sverige inte berördes av denna nykoloniala realpolitik. När svensk genusforskning ägnat sig åt utrikespolitik eller internationella relationer har det främst handlat om fredsfrågor, nedrustning och biståndspolitik, aspekter som rimmar väl med svensk neutralitetspolitik.

Vad Enloe, och andra feministiska statsvetare, gör är att tillskriva makt, kön och våld en central betydelse för upprätthållandet av den internationella ordningen. En feministisk tanke är att man inte kan avgränsa en stats agerande mot andra utan att se till inhemska sociala hierarkier. Och då handlar det om att synliggöra sammanvävningen av kön med andra dimensioner som etnicitet/ras, klass, sexualitet och nationalitet (jfr Steans 2006, Sylvester 1994, Tickner 2001, 2006).

Flera forskare har konstaterat att internationell politik och internationella relationer (IR) är den subdisciplin inom statsvetenskapen som hållit ut längst mot feministiska tolkningar, vilket är tydligt även i svensk forskning. Men här finns också feministiskt pionjärbete, inte minst i form av den stora internationella konferens som Annica Kronsell och Erika Svedberg var med och ordnade i Lund 1996 under rubriken "A World in Transition. Feminist Perspectives on International Relations" (*Statvetenskaplig tidskrift*

nr 1/1997). Nu arrangerar de båda en uppföljare i Örebro i september 2008 på temat "The War Question for Feminism. Gender Aspects on Militaries, Armed Conflict and Peacekeeping". Krig (och fred) har fått allt större tyngd som feministiska problem. På den här punkten har FN spelat en roll med säkerhetsrådets resolution 1325 från oktober 2000 om att kvinnor ska inkluderas i det fredsbevarande arbetet i världen. Nordiska forskare från olika discipliner har också sedan 2004 ett nätverk kring frågor om kön, väpnade konflikter, fred och säkerhet.

Vems säkerhet?

Klart står också att politiska relationer inte bara utspelas mellan stater respektive nationer utan även mellan andra aktörer, som organisationer och regioner, i vad som numera ofta betecknas som transnationella relationer. Här väger de feministiska bidragen tungt. Även om stat och säkerhet alltså har stor betydelse i feministisk teori, då dessa sammankopplade begrepp utgör kärnan i den traditionella IR-forskningen, kritiseras och tolkas de på basis av nya frågor. Varför är det så få kvinnor i säkerhetspolitiskt beslutsfattande? Hur påverkas kvinnors och mäns villkor av en militarisering av samhället (jfr Steans 1998)? Vilket är sambandet mellan medborgarskap, plikten att försvara landet och maskulin identitet? Vad betyder (diskursen om) globalisering för konstruktionen av kön, etnicitet och klass? I vilken mån sammanfaller nationalstatens intressen med kvinnors säkerhet? (jfr Eduards 2007, kap. 2).

Ett svar på den sista frågan är att nationalstaten och den kapitalistiska världsekonomin tenderar att samverka på bekostnad av individens trygghet. Här råder ett gap mellan föreställningen om kvinnor som skyddsvärda och deras globala utsatthet, som föremål för sexualiserat våld, traffick-

ing och förflyttningar för att få arbete. Som exempel kan nämnas en kommande avhandling om kvinnors villkor i frihandelszonerna i Nicaragua tolkade i ljuset av den globala kapitalismen (Tornhill 2007).

Feministisk statsvetenskaplig forskning visar också att kvinnor och kvinnors kroppar genom övergrepp och våldtäkter görs till vapen i krig för att försvaga fiendesidan (Skjeie m.fl. 2008). Frågan, som intresserar flera feministiska statsvetare, är hur könskodade maktrelationer hantearas på global nivå och hur en mer rättvis, demokratisk och "kvinnovänlig" världsordning skulle kunna se ut. Rubriken är global styrning (eng. *global governance*) och rör så olika teman som FN, mänskliga rättigheter, fredsrörelser och feministiska interventioner i olika delar av världen (jfr Eschle 2001, Meyer & Prügl 1999, Rai & Waylen 2008).

Vad gäller svensk säkerhetspolitisk doktrin konstaterar Erika Svedberg och Annica Kronsell att den hänger samman med normen för maskulinitet (2002). De visar hur neutralitetspolitiken skapat en mer defensiv form av militarism, som bygger på tanken om rättrådighet, och om en neutral, hederlig och redbar soldat. Den allmänna värnplikten, som inte är allmän utan bara för män, betraktas som ett fundament i byggandet av nationalstaten och det könade medborgarskapet (Kronsell & Svedberg 2006). Den naturaliserade relationen mellan kön, kropp, nation och det militära tas fram ur tystnaden (Kronsell 2007).

Kvinnor i försvarsmakten är ett tvisteämne i feministisk forskning, där vissa menar att kvinnor utgör en stark förändringskraft genom att de synliggör manliga normer (Kronsell 2007), medan andra, som Cynthia Enloe (1989), hävdar att kvinnors medverkan endast legitimerar militarism, våld och en hegemonisk maskulinitet. Slutligen, i en feministisk tolkning av terrorattacker mot tvillingtornen

i New York 11 september 2001 visas hur patriotisk, rasifierad och sexualiserad diskursen om denna händelse är (Eduards 2004). Så långt svensk statsvetenskaplig forskning om stat, säkerhet och IR.

EU

Gränserna mellan subdisciplinerna internationella relationer och jämförande politik är inte tydliga. I det första fallet riktas fokus mot staten som en sammanhållen aktör i förhållande till andra stater, relationer som kan vara samarbetsorienterade eller konfliktfyllda. I komparativ politik studeras likheter och skillnader mellan olika fenomen i olika länder, mestadels utifrån stat, regering eller offentlig politik. EU kan i detta sammanhang både betraktas som en sammanhållen internationell aktör och som en serie stater som kan jämföras utifrån olika variabler eller karaktäristika.

Statsfeminismen, tanken att jämlikhet mellan könen kan uppnås via staten, står inför nya prövningar, främst med anledning av Sveriges inträde i EU 1995. Men även FN:s ambitioner att förespråka *gender mainstreaming*, det vill säga att all politik ska genomsyras av ett genusperspektiv, har betydelse för nationell politik. Staten håller på att omformas av både övernationella och subnationella, regionala krafter (jfr Kantola & Outshoorn 2007), vilket innebär att forskning om svensk (jämställdhets)politik också breddas. En ny studie visar just att svensk statsfeminism stärkts av EU-medlemskapet, att vissa EU-regleringar varit till stöd för jämställdhetspolitiken, men att det motsatta också gäller (Bergqvist, Blandy & Sainsbury 2007).

Forskning kring jämlikhet och kön i europeisk politik har intensifierats. Det gäller även *gender mainstreaming*, som en särskild politisk strategi för att öka jämställdheten mellan kvinnor och män, inte minst genom nivåövergri-

pande studier där nationell politik relateras till transnationell politik. Den amerikanska statsvetaren Amy Elman betecknar jämlikheten mellan könen i EU som ”virtuell”, det vill säga en växande mängd jämställdhetsinitiativ och en imponerande retorik, men få praktiska resultat. Den integrerade marknaden, statens suveränitet och de manliga privilegierna består (Elman 2007). På det analytiska planet finns ett motsvarande problem i det att genusforskning och europeisk integrationsteori inte talar med varandra (Kronsell 2005).

De EU-finansierade forskningsprojekten *Gendered citizenship in a multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements* (FEMCIT) och *Quality in gender+ equality policies* (QUING) handlar om jämställdhet, medborgarskap och kön i ett flertal länder i Europa. Häri ingår även statsvetare från Sverige. I FEMCIT fokuseras relationen mellan kvinnorörelsen och förändringar i kvinnors medborgarskap och inflytande sedan 1960-talet och fram till i dag. I QUING granskas den statliga jämställdhetspolitiken i syfte att komma fram till hur jämställdhet konstrueras i olika europeiska länder. Båda projekten lägger vikt vid en utvidgad förståelse av kön genom att inkludera maktdimensioner som etnicitet/ras, klass och sexualitet i analysen.

En avslutande kommentar är att detta breda forskningsfält, om vi ska se det positivt, lämnar stora möjligheter för framtida forskning. Det kan handla om Sverige i ett transnationellt, regionalt och europeiskt säkerhetsperspektiv, om svensk militär och internationellt fredarbete, men också om jämförande studier på dessa fält. Svensk statsvetenskaplig feministisk forskning om (länder i) tredje världen är också sällsynt (se dock Alnevall 2007, Kopola 2001, Tornhill 2007).

Kunskap, kön och politik

Hur kan det komma sig att statsvetenskap inte gjort ett större inlägg i feministisk forskning, och att feministisk forskning inte tar större plats inom statsvetenskap? Kan svaret handla om att feministiska frågeställningar rör i det statsvetenskapliga ämnets ”kärna”? Statsvetenskaplig forskning cirkulerar kring frågor som rör makt och politik – frågor som även är helt centrala i feministisk forskning. Samtidigt präglas statsvetenskap till stor del av en positivistisk tradition vilket gör grundläggande utgångspunkter och antaganden svåra att ifrågasätta. Detta leder, som vi ser det, till att viss feministisk forskning tolereras bättre än annan. Forskning som håller sig till den partipolitiska och parlamentariska arenan och som överensstämmer med etablerat statsvetenskapligt tänkande får, inte förvånande, mer stöd än forskning som ifrågasätter grundläggande – och ofta outtalade – utgångspunkter om politik.

Under arbetet med den här skriften har vi allt mer uppfyllts av känslan att den statsvetenskapliga genusforskningen kan betraktas som förhållandevis traditionell i relation till annan genusforskning/feministisk forskning. Är det så att motståndet mot feministisk forskning inom statsvetenskap hindrat feministiska forskare att ”ta ut svängarna”?

I en utvärdering av statsvetenskaplig forskning som Vetenskapsrådet genomförde 2001 delades subdisciplinen *gender and politics* in i tre typer: feministiska ansatser, genus och politik samt kvinnor i politiken. Utvärderarna skriver explicit att de behandlar detta forskningsfält annorlunda än andra, därför att det är nytt och delvis utmanande för den statsvetenskapliga huvudfåran. Deras kritik går ut på att särskilt feministiska forskare inte kommunicerar tillräck-

ligt med omgivningen. Forskningen måste enligt utredarna utsättas för professionell granskning, så att övertygande arbete kan skiljas från icke övertygande arbete. Tonen i utvärderingen är paternalistisk.⁸

Snarlika tankegångar, om dock mer nyanserade, återfinns i ett kapitel om feminism i ett översiktsverk om statsvetenskaplig teori och metod (Chapman 1995). Jenny Chapman menar att motståndet mot feministisk forskning inom den statsvetenskapliga disciplinen kan hänföras till mäns ointresse för feministiska frågor, de relativt få kvinnor som finns inom ämnet samt de feministiska forskarnas ovilja att integrera sin forskning i ämnets huvudfåra. Vi frågar oss varför dessa krav på integrering ställs på feministisk forskning och inte på andra subdiscipliner inom ämnet, framför allt i ljuset av det motstånd som bjuds.

Om vetenskaplighet

En viktig beståndsdel i utvecklingen av feministisk forskning är den teoretiska och vetenskapsteoretiska kritiken mot icke-feministisk eller mer traditionell forskning. Feministisk forskning handlar således inte enbart om att kritiskt granska könsordningens uttryck utanför universitetsvärlden utan även om att ifrågasätta de könade forskningspraktiker som präglar annan forskning och de akademiska institutionerna. Denna kritik har framför allt vänt sig mot ett positivistiskt vetenskapligt projekt, där sökandet efter "sanning" har skapat uteslutande objektivitetsideal för hur forskning ska bedrivas (se exempelvis Widerberg 1995).

I boken *Politikens paradoxer* skriver Maria Wendt Höjer och Cecilia Åse att "Relationen mellan kön och makt ig-

8. *Swedish Research in Political Science*, s. 127–134. Jfr Eduards (2007), s. 222f.

noreras i såväl politisk praktik som politisk teori. Det råder en ohelig allians mellan politik och forskningen om politik. På samma sätt som kön förs bort från den politiska dagordningen för att det inte är 'riktig' politik avskiljs forskning som problematiserar kön från 'riktig' vetenskap." (Wendt Höjer och Åse 1996, s. 8). Politik och forskning om politik vävs ihop. På liknande vis resonerar Diana Coole (2000) när hon påpekar att feminister ofta har politiserat en apolitisk disciplin genom att ifrågasätta gränserna för det politiska och därmed utmanat det grundläggande paradigmatiska tänkande som själva ämnet bygger på. Feministisk forskning anses också ofta som "mer" normativ än icke-feministisk forskning, vilket blir paradoxalt i relation till de nära kopplingarna som disciplinen statsvetenskap och dess forskare har med det politiska etablissemanget.

Även feministisk forskning är politisk i betydelsen att den inbegriper en emancipatorisk dimension. Däremot har vi svårt att se att det kan finnas icke-politisk eller objektiv forskning utan menar att just normer om neutralitet och objektivitet bygger på vissa normativa ställningstaganden varav utsagan om att politik inte har något med kön att göra är just en sådan (jfr Eduards 1995). Snarare kan vi se att de linser genom vilka feministisk forskning granskar och problematiserar etablerad politik ger en kritisk distans till det som analyseras och därför snarare underbygger projektets vetenskaplighet.

Men feministisk statsvetenskaplig forskning tenderar att placeras i ämnets utkant, eller anses höra hemma i en annan disciplin, något som framgår av Chris Corrins beskrivning av sin marginaliserade position som lesbisk, kvinna och feministisk forskare på en institution för statsvetenskap i Storbritannien (Corrin 1997). En annan feministisk granskning av ämnet är det minnesarbete om seminariekulturen

på en statsvetenskaplig institution som genomfördes av en grupp doktorander, och som bland annat visade på det problematiska i att vara forskare och kvinna i akademien (Henriksson m.fl. 2000, jfr Rönnblom 1999, Kronsell 2002).

Till sist vill vi understryka att även feministiska rörelser kan fungera som kunskapsproducenter och utmana det akademiska teoretiserandet, såväl det traditionella som det feministiska skrivandet. I det perspektivet är det viktigt att teori och politik inte flyter ihop, blir samma sak, utan att de kan förstärka och utmana varandra. Här råder en spänning mellan forskarens önskan om legitimitet i akademien, att inte få sin forskning utdömd som ideologiproduktion, å ena sidan, och att kunna bevara de emancipatoriska inslag som handlar om förändring mot ett samhälle där kön inte utgör en maktdimension, å andra sidan. Eller med Wendy Browns ord: "Tänk om feminismen 'bortom kön och genus' kunde göra det möjligt att återerövra de utopiska målen, men utan den revolutionära mekanismen?" (Brown 2008, s. 209).

Mot framtiden ...

Som inom flera andra discipliner började kvinnoforskningen göra sig gällande inom ämnet statsvetenskap på 1970-talet, närmare bestämt med Universitetskanslersämbetets uppmaning till universiteten att ta in litteratur om kvinnor på olika kurser. Året var 1975, FN:s första kvinnoår. Prefekten vid statsvetenskapliga institutionen i Stockholm gav Maud Eduards i uppdrag att föreslå texter, vilket resulterade i ett kompendium, sedermera *Kvinnor och politik. Fakta och förklaringar* (1977). Temat i boken är att kvinnor som grupp spelar en underordnad roll i politiken – och att detta uppenbara fenomen inte intresserat statsvetare. Genomgången syftar till att visa att det finns hinder av olika slag för kvinnors politiska deltagande. Ordningen, och inte kvinnorna, pekas ut som problemet. Men ”tidsandan” syns i att kvinnor och män i stort sett behandlas som enhetliga grupper, och att män genomgående nämns först, det vill säga ”män och kvinnor”.

Det har gått 30 år sedan *Kvinnor och politik* kom ut. Vad har hänt med synen på och analyserna av makt, politik och kön från mitten av 1970-talet och fram till i dag? Framför allt har svenska statsvetare studerat (motstånd mot) kvinnors politiska deltagande, statens agerande och den offentliga politikens ”resultat”, särskilt med inriktning på kvinnors frågor. Men som vi velat visa har det statsvetenskapliga fältet kring kön och politik utvecklats mot ett bredare politikbegrepp, en mindre homogen syn på kvinnor som kategori och en mer relationell syn på makt. Dessutom har fokus successivt förskjutits från kvinnor som grupp till kön som analytisk dimension, något som fått betydelse för att ”vanlig politik” och ”vanliga politiker” i allt högre grad stu-

deras i feministisk statsvetenskaplig forskning, vilket inte minst visas inom den framväxande IR-forskningen.

Vart tror vi då att den statsvetenskapliga könsforskningen är på väg? Vilka politiska problem kommer att lyftas fram? Och vilka metodologiska ingångar kan man ana kommer att få fäste? Vilken teoriutveckling verkar trolig i ljuset av den politiska framtid som vi står inför?

Politiska problem

Vad som behandlas inom forskningen hänger samman med hur politiken ter sig och förändras. Samtidigt har vi i denna skrift velat visa på att valet av teoretiska angreppssätt och empiriskt fokus är just val, som ofta bottnar i om forskaren anammar ett feministiskt tankesätt eller inte. Som vi ser det finns det åtminstone tre övergripande, sinsemellan sammanhängande, politiska problem som den feministiska statsvetenskapliga forskningen står inför: (a) politiska konflikter, (b) politikens organisering och (c) processer av avpolitisering.

(a) Samhället präglas av ökande motsättningar, från den lokala till den globala nivån. Samtidigt är dessa processer ofta svåra att fånga utifrån gängse politiskt tänkande, då de går på tvärs mot etablerade politiska motsättningar, något som kan illustreras med så olika exempel som ökande sexualiserat våld mot kvinnor (i krig) till Sverigedemokraternas frammarsch på den svenska politiska scenen. Denna utveckling illustrerar behovet av analytiska redskap för att upptäcka och tolka politiska motsättningar som inte utspelar sig mellan förment könsneutrala medborgare i ett etablerat politiskt rum.

(b) Samtidigt som nationalstaten på ett sätt står stark förändras formerna för politikens organisering. Nationalstaten förlorar makt både ”uppåt” och ”neråt”, till överna-

tionella institutioner som EU och till allt starkare och större regioner. Formerna för politisk styrning är också stadda i förändring. Utvecklingen från regering (eng. *government*) till ”styrning” (eng. *governance*) innebär att lösligare sammanlutningar allt mer ersätter hierarkiska former för beslutsfattande. Informella nätverk stärks, vilket gynnar vissa grupper av aktörer framför andra. Därmed sätts den klassiska liberala tanken om representativ demokrati i någon mån ur spel.

(c) Parallellt med att motsättningarna i samhället ökar minskar, paradoxalt nog, politikens räckvidd. Frågor som tidigare ansågs politiska görs i dag till den privata marknadens angelägenheter, eller till frågor om administration, juridik, moral eller natur. Det nyliberala projektet kräver en annan form av politik där motsättningar och konflikter avförs från den demokratiska dagordningen.

Utmaningar

I relation till dessa tre politiska problemkomplex föreställer vi oss ett antal metodologiska utmaningar som feministisk statsvetenskaplig forskning står inför. Vi vill understryka behovet av att tänja den feministiska forskningens gränser för att många olika angreppssätt ska ges utrymme.

Den första utmaningen rör behovet av att komplicera teoretiserandet om kön i relation till det som kan kallas för en intersektionell kritik, och detta inte minst för att studera öka motsättningar i samhället. Den feministiska statsvetenskapliga forskningen har varit förhållandevis sen när det gäller att lämna ett synsätt på kön som en relativt ”ren” kategori som inte problematiseras i förhållande till andra maktrelationer, som exempelvis etnicitet/ras och sexualitet. Även klass har analyserats mer som en egen politisk dimension än en dimension genom vilken kön ”görs” i politiken.

Detta är dock en utveckling som tagit fart under senare år, inte minst när det gäller feministisk forskning om nation och svenskhet (jfr Carbin 2008, Edwards 2007, Lewander 2004, Stoltz 2000). Utifrån influenser främst från postkolonial teori och queerforskning bedrivs numera forskning där kön behandlas som mer komplext och instabilt. Vi tror också att även mer strukturalistiska ansatser i högre utsträckning står inför att komplicera synen på kön, genom att denna kategori länkas till ett bredare spektrum av makt-dimensioner.

I *den andra utmaningen*, som också följer av intersektionella angreppssätt, ser vi behovet av mer komplexa sätt att analysera och förstå makt. För att kunna undersöka politiska problem där politikens gränser och organisering utmanas och förändras behövs feministiska studier som tar fasta på staten och de politiska institutionerna som speciella utan att se dem som homogena aktörer (se Brown 1995, Cooper 1995, Rönnblom 2008). Här tror vi också att ett mer traditionellt fokus på demokrati, representation och intressepolitik utvecklas parallellt med olika former av diskursiva angreppssätt på politik – inte minst för att frågor kring politikens gränser ska kunna ställas på ett mer genomgripande sätt.

Den tredje utmaningen gäller den vetenskapsteoretiska kritiken och det tvärvetenskapliga samarbetet med feministisk forskning inom andra discipliner. De komplexa politiska problem som feministisk forskning tar upp kommer att kräva analyser som går bortom det fokus som finns i dag inom feministisk statsvetenskaplig forskning. Ett sätt att göra detta vore att ifrågasätta och utveckla analyser av politiskt aktörskap i samarbete med antropologi, psykologi och sociologi. Statsvetenskap är inget ämne som sätter människor i fokus, även om individen och medborgaren ofta

figurerar i bakgrunden. Att exempelvis introducera teorier om femininiteter och maskuliniteter i studier av politiskt handlande ser vi som en möjlighet att berika både det statsvetenskapliga ämnet och dess feministiska analyser.

Ta vara på motsättningarna

En övergripande vetenskapsteoretisk spänning som präglar feministisk forskning är den mellan två till synes oförenliga hållningar: normativa utgångspunkter om hur samhällsordningen bör se ut, å ena sidan, och synen på världen som ovisst, näst intill omöjligt att fånga in i förändringstermer, å den andra (jfr Staudt & Weaver 1997, som talar om *normativity* kontra *anti-foundationalism*). I feministisk statsvetenskaplig forskning är denna spänning (ännu) inte uttalad, men vi anar att den kommer att spela en större roll i framtida analyser och förståelser av makt och maktrelationer. Om vi ser tillbaka, törs vi emellertid tolka diskussionen kring olika sätt att studera kvinnors politiska inflytande, som pågått i svensk statsvetenskap sedan början av 1990-talet, nämligen mellan ”optimistiska” och ”pessimistiska” synsätt, som ett utslag av denna motsättning (jfr Gustafsson 2008).

I korthet gick debatten ut på att de angreppssätt som ställde kvinnor som handlande aktörer i centrum betraktades som mer ”positiva” än sådana som betonade hur könsordningen begränsade kvinnors möjligheter att påverka politiken. Beskrivningen av debatten varierar självklart beroende på vilken hållning forskare tilldelats eller intagit. Vår poäng är att denna diskussion illustrerar en spänning mellan forskning som är tänkt att leda till att kvinnors villkor förbättras, alltså med ett mer eller mindre tydligt normativt element, och forskning som ställer maktproces-

ser i centrum och som inte uttalar sig om kvinnors villkor förbättras eller försämrats.

Bredden i feministisk statsvetenskaplig forskning är stor och växande. Särskilt under de senaste tio åren har forskare på fältet anlagt nya infallsvinklar och därmed tydligare utmanat traditionella föreställningar om både politikens och den statsvetenskapliga forskningens gränser. Konstruktioner av manlighet och nationalism i relation till svenska polarexpeditioner (Lewander 2004), konstruktioner av en politisk, hegemonisk ordning genom disciplinering av kvinnliga polisers kroppar (Åse 2000) samt det paradoxala i att synliggörandet av kön och etnicitet/ras i politiken samtidigt riskerar att låsa fast dessa kategorier (Stoltz 2000), är tre teman som tänjer på föreställningen om vad en statsvetenskaplig avhandling bör ta upp. Trots skillnader i metodologiska ansatser illustrerar de en förskjutning i fokus mot studier av det förment ”normala”. Nationen, medborgaren, politiken och maktordningen granskas och synliggörs genom nya frågor och alternativa angreppssätt. Samtidigt definieras och analyseras makt, kön och politik på olika sätt. Och denna olikhet – eller snarare frihet – ser vi som central för den feministiska statsvetenskapliga forskningens framtid.

Så här tio år efter ”optimist-pessimist-debattens” mest intensiva skede, och i ljuset av denna, vill vi betona vikten av att den feministiska forskningens handlingsutrymme vidgas. I dag inrymmer feministisk statsvetenskaplig forskning lika många frågor som hela det statsvetenskapliga forskningsfältet, om inte fler. Samtidigt är det trångt i marginalen, vilket leder till att enskilda feministiska forskare får stå till svars för all feministisk forskning – oavsett teoretisk ingång. Vi vill vända på det rådande kravet att feministisk forskning måste uppgå i den förhärskande in-

riktningen inom forskningen och i stället utgå från att det statsvetenskapliga forskningsfältet har allt att vinna på att inkludera de feministiska landvinningarna – med alla dess olika angreppssätt.

Tips för fortsatt kunskapsinhämtning

Tidskrifter

Det finns få tidskrifter som är specifikt feministiskt statsvetenskaplig, däremot publicerar många feministiska statsvetare sig i tvärvetenskapliga tidskrifter som:

European Journal of Women's Studies,

<http://ejw.sagepub.com> (e-tidskrift), www.sagepub.com
London: Sage

Feminist Theory, <http://www.sagepub.co.uk>

London: Sage

International Feminist Journal of Politics,

www.tandf.co.uk/journals/routledge/14616742.html
London: Routledge

NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Studies

(tidigare Nordic Journal of Women's Studies),

www.tandf.co.uk/journals/titles/08038740.asp
London: Taylor & Francis

Politics & Gender, <http://journals.cambridge.org>

Cambridge: Cambridge University Press

SIGNS, www.journals.uchicago.edu/toc/signs/current

Chicago: Chicago University Press

TGV – Tidskrift för genusvetenskap, www.tegeve.se

Malmö: Studentcentrum, Malmö högskola

Women's Studies International Forum, www.elsevier.com

Amsterdam: Elsevier

Webblänkar

Dessa länkar går till de europeiska forskningsprojekt/forskarnätverk som beskrivs i skriften. På respektive webbplats finns mer information om forskningsresultaten.

Gendered Citizenship in a Multicultural Europe: the Impact of Contemporary Women's Movements (FEMCIT),
www.femcit.org

Research Network on Gender Politics and the State (RNGS)
<http://libarts.wsu.edu/polisci/rngs>

Quality in Gender+ Equality Policies (QUING),
www.quing.eu

Referenser

- Alnevall, Christina, "Gendered discourses and resistance in Mexico". I: *Globalization, imperialism and resistance* (2007), Lindström, Lars m.fl. (red.). Stockholm: PODSU, Department of Political Science, Stockholm University.
- Bacchi, Carol (1996), *The politics of affirmative action*. London: Sage.
- Bacchi, Carol (1999), *Women, policy and politics*. London: Sage.
- Benhabib, Seyla (2004), *Jämlikhet och mångfald. Demokrati och medborgarskap i en global tidsålder*. Göteborg: Daidalos.
- Bergqvist, Christina (1994), *Mäns makt och kvinnors intressen*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Bergqvist, Christina (1999, red.), *Likestillte demokratier. Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget i samarbeid med Nordisk ministerråd.
- Bergqvist, Christina, Olsson Blandy, Tanja & Sainsbury, Diane, "Swedish state feminism: continuity and change". I: *Changing state feminism* (2007), Outshoorn, Joyce & Kantola, Johanna (red.). New York: Palgrave Macmillan.
- Brown, Wendy (1995), *States of injury. Power and freedom in late modernity*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, Wendy (2001), "Sårade förbindelser". *Fronesis*, nr 6/7.
- Brown, Wendy (2003a), "Gender in counterpoint". *Feminist Theory*, vol. 4, nr 3.

- Brown, Wendy (2003b), "Att lida de paradoxala rättigheternas krav". *Fronesis*, nr 14/15.
- Brown, Wendy (2008), "En befriad feminism? Revolution, sorg, politik". *Fronesis*, nr 25/26.
- Butler, Judith & Scott, Joan W. (1992), *Feminists theorize the political*. New York: Routledge.
- Carbin, Maria, "'Honour related violence' – the invention of a new policy problem in Sweden". I: *Critical studies of gender equalities: Nordic dislocations, dilemmas and contradictions* (2008), Magnusson, Eva, Rönnblom, Malin & Silius, Harriet (red.). Göteborg: Makadam förlag (kommande).
- Chapman, Jenny, "The feminist perspective". I: *Theory and methods in political science* (1995), Marsh, David & Stoker, Gerry (red.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Charles, Nickie (2000), *Feminism, the state and social policy*. Basingstoke: MacMillan.
- Connell, R. W. (1990), "The state, gender, and sexual politics. Theory and appraisal". *Theory and Society*, vol. 19, nr 5.
- Coole, Diana, "Political studies". I: *Encyclopedia of feminist theories* (2000), Code, Lorraine (red.). London: Routledge.
- Cooper, Davina (1995), *Power in struggle. Feminism, sexuality and the state*. Buckingham: Open University Press.
- Corrin, Chris, "Bordering on change". I: *Knowing feminisms: on academic borders, territories and tribes* (1997), Stanley, Liz (red.). London: Sage.
- Dahlerup, Drude & Freidenvall, Lenita (2008), *Kvotering*. Stockholm: SNS förlag.

Diamond, Irene & Hartsock, Nancy (1981/1998), "Beyond interests in politics: a comment on Virginia Sapiro's 'When are interests interesting? The problem of political representation of women'". I: *Feminism and politics* (1998), Phillips, Anne (red.). Oxford: Oxford University Press.

Eduards, Maud (1977), *Kvinnor och politik. Fakta och förklaringar*. Vällingby: Liber.

Eduards, Maud & Gunneng, Hedda (1983), "Medborgaren och hans hustru. Om Aristoteles syn på kvinnan". I: *Kön, makt, medborgarskap. Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels* (1983), Eduards, Maud (red.). Malmö: Gleerups.

Eduards, Maud (1988), "Att studera politik ur ett könsperspektiv". *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3.

Eduards, Maud (2002/2008), *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber.

Eduards, Maud, "Våld utan gränser: om krig och hotad manlighet". I: *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år* (2004), Svanström, Yvonne & Östberg, Kjell (red.). Stockholm: Atlas.

Eduards, Maud (2007), *Kroppspolitik. Om Moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.

Elman, R. Amy (2007), *Sexual equality in an integrated Europe. Virtual equality*. New York: Palgrave Macmillan.

Enloe, Cynthia (1989), *Bananas, beaches and bases. Making sense of international politics*. London: University of California Press.

Eschle, Catherine (2001), *Global democracy, social movements, and feminism*. Boulder: Westview Press.

- Franzway, Suzanne, Court, Dianne & Connell, R. W. (1989), *Staking a claim. Feminism, bureaucracy and the state*. Oxford: Polity Press.
- Fraser, Nancy (2003), *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*. Göteborg: Daidalos.
- Frazer, Elizabeth, "Feminist political theory". I: *Contemporary feminist theories* (1998), Jackson, Stevi & Jones, Jackie (red.). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Freidenvall, Lenita (2006), *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970-2002*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Gilligan, Carol (1985), *Med kvinnors röst. Psykologisk teori och kvinnors utveckling*. Stockholm: Prisma.
- Grant, Judith, "Political theory". I: *Encyclopedia of feminist theories* (2000), Code, Lorraine (red.). London: Routledge.
- Gustafsson, Anette (2008), *Könsmakt och könsbaserade intressen. Om könspolitisk representation i svensk kommunalpolitik*. Akademisk avhandling, Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.
- Gustafsson, Gunnel, Eduards, Maud & Rönnblom, Malin (1997), *Towards a new democratic order? Women's organising in Sweden in the 1990's*. Stockholm: Publica.
- Haavio-Mannila, Elina (1983, red.), *Det uferdige demokratiet: kvinner i nordisk politikk*. Nordiska Ministerrådet.
- Halsaa, Beatrice (1977), *Kvinner og politisk deltakelse*. Oslo: Pax Forlag.

Henriksson, Malin m.fl. (2000), ”I vetenskapens namn: ett minnesarbete”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1.

Hernes, Helga Maria (1982), *Staten – kvinner ingen adgang?* Oslo: Universitetsforlaget.

Hernes, Helga Maria (1987), *Welfare state and woman power. Essays in state feminism*. Oslo: Norwegian University Press.

Jansson, Maria (2001), *Livets dubbla vedermödor: om moderskap och arbete*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Johansson, Vicky (1996), *Vem gör vad, när och var? Om-sorgens organiseringsformer i kommunerna och kvinnors och mäns omsorgsarbetsdelning*. Stockholm: Publica.

Jónasdóttir, Anna G. (1994), *Why women are oppressed*. Philadelphia: Temple University Press.

Jónasdóttir, Anna G. (1991), *Love power and political interests: towards a theory of patriarchy in contemporary western societies*. Högskolan i Örebro. (Örebro studies, nr 7)

Jones, Kathleen B., “Towards the revision of politics”. I: *The political interests of gender. Developing theory with a feminist face* (1990), Jones, Kathleen B. & Jónasdóttir, Anna G. (red.). London: Sage.

Kantola, Johanna (2006), *Feminists theorize the state*. New York: Palgrave Macmillan.

Kopola, Nelli (2001), *The construction of womanhood in Algeria. Moudjahidates, aishah radjul, women as others and other women*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Kronsell, Annica , "Homeless in academia: homesteading as a strategy for change in a world of hegemonic masculinity". I *Women in higher education: empowering change* (2002), Di Georgio-Lutz, JoAnn (red.). Westport: Praeger.

Kronsell, Annica (2005), "Gender, power and European integration theory". *European Journal of Public Policy*, vol. 12, nr 6.

Kronsell, Annica, "Methods for studying silences: gender analysis in institutions of hegemonic masculinity". I: *Feminist methodologies for international relations* (2007), Ackerley, Brooke A., Stern, Maria & True, Jacqui (red.). Cambridge: Cambridge University Press.

Kronsell, Annica & Svedberg, Erika, "The Swedish military manpower policy and their gender implications". I: *The changing face of European conscription* (2006), Joenniemi, Pertti (red.). Aldershot: Ashgate.

Lewander, Lisbeth (2004), *Polariseringens politik: studier av nation och kön*. Akademisk avhandling, Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads universitet.

Lister, Ruth, "Citizenship". I: *The impact of feminism on political concepts and debates* (2007), Blakeley, Georgina & Bryson, Valerie (red.). Manchester: Manchester University Press.

Lovenduski, Joni & Norris, Pippa (1993), *Gender and party politics*. London: Sage.

MacKinnon, Catharine A. (1983), "Feminism, marxism, method, and the state: toward feminist jurisprudence". *Signs*, vol. 8, nr 4.

- MacKinnon, Catharine A. (1989), *Toward a feminist theory of the state*. Cambridge: Harvard University Press.
- MacKinnon, Catharine A. (1987), *Feminism unmodified*. Harvard: Harvard University Press.
- Magnusson, Eva, Rönnblom, Malin & Silius, Harriet (2008, red.), *Critical studies of gender equalities: Nordic dislocations, dilemmas and contradictions*. Göteborg: Makadam förlag (kommande).
- Mansbridge, Jane (1991/1998), "Feminism and democracy". I: *Feminism and politics* (1998), Phillips, Anne (red.). Oxford: Oxford University Press.
- Marsh, David & Stoker, Gerry (2002, red.), *Theory and methods in political science*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mazur, Amy (2001, red.), *State feminism, women's movements and job training*. New York: Routledge.
- Meyer, Mary K. & Prügl, Elisabeth (1999, red.), *Gender politics in global governance*. Lanham: Rowman & Littlefield Publ.
- Mohanty, Chandra Talpade (2006), *Feminism utan gränser. Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Stockholm: TankeKraft förlag.
- Mouffe, Chantal (2005), *On the political*. London: Routledge.
- Norris, Pippa (1985), "Women's legislative participation in western Europe". *West European Politics*, vol. 8, nr 1.
- Oskarsson, Maria & Wängnerud, Lena (1996), *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.

- Outshoorn, Joyce & Kantola, Johanna (2007, red.), *Changing state feminism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pateman, Carole (1988), *The sexual contract*. Cambridge: Polity Press.
- Pateman, Carole (1989), *The disorder of women. Democracy, feminism and political theory*. Cambridge: Polity Press.
- Pateman, Carole, "Att arbeta, att äga, att bidra. Demokrati på 1990-talet". I: *Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid* (1997), Jónasdóttir, Anna G. (red.). (SOU 1997:114)
- Phillips, Anne (2000), *Närvarons politik. Den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur.
- Pincus, Ingrid (2002), *The politics of gender equality policy: a study of implementation and non-implementation in three Swedish municipalities*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Örebro universitet.
- Pringle, Rosemary & Watson, Sophie (1992/1998), "'Women's interests' and the poststructuralist state. I: *Feminism and politics* (1998), Phillips, Anne (red.). Oxford: Oxford University Press.
- Raaum, Nina, "Women in local democracy". I: *Women in Nordic politics closing the gap* (1995), Karvonen, Lauri & Selle, Per (red.). Dartmouth: Aldershot.
- Rai, Shirin M. & Waylen, Georgina (2008, red.), *Global governance. Feminist perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Randall, Vicky, "Feminism". I: *Theory and methods in political science* (2002), Marsh, David & Stoker, Gerry (red.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

van der Ros, Janneke, "Den staten, den staten ...". I: *Hun og han. Forskning om kjønn og politikk* (1996), Holter, Harriet (red.). Oslo: Pax Forlag.

Rönblom, Malin (2008), "Var tog politiken vägen? Om regionalpolitik, jämställdhet och statens förändrade former". *Tidskrift för genusvetenskap*, nr 1.

Rönblom, Malin & Hudson, Christine (2007), "Regional development policies and the construction of gender equality: the Swedish case". *European Journal of Political Research*, vol. 46, nr 1.

Rönblom, Malin (2002), *Ett eget rum? Kvinnors organisering möter etablerad politik*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.

Rönblom, Malin, "Vad är 'god kunskap'? En feministisk doktorands möte med sin disciplin". I: Ek, Anne-Charlotte m.fl. (1999). *Metod, makt och kön i ett feministiskt samtalsrum*. Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet. (Kvinnovetenskapligt forums rapportserie, nr 8)

Sainsbury, Diane, "Women's and men's social rights: gendering dimensions of welfare states". I: *Gendering welfare states* (1994), Sainsbury, Diane (red.). London: Sage.

Sapiro, Virginia (1981/1998), "When are interests interesting? The problem of political representation of women". I: *Feminism and politics* (1998), Phillips, Anne (red.). Oxford: Oxford University Press.

Siim, Birte (2000), *Gender and citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Skjeie, Hege, Skjelsbaek, Inger & Tryggestad, Torunn L. (2008, red.), *Kjønn, krig, konflikt*. Oslo: Pax Forlag.
- Skjeie, Hege (1992), *Den politiske betydningen av kjønn: en studie av norsk topp-politik*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Statsvetenskaplig tidskrift* (1997). Specialnummer *A world in transition. Feminist perspectives on international relations*, vol. 100, nr 1.
- Staudt, Kathleen A. & Weaver, William G. (1997), *Political science and feminisms: integration or transformation?* New York: Twayne.
- Steans, Jill (1998), *Gender and international relations. An introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Steans, Jill (2006, 2:a ed.), *Gender and international relations. Issues, debates and future directions*. Cambridge: Polity Press.
- Stensöta, Helena (2004), *Den empatiska staten: jämställdhetens påverkan på daghem och polis 1950-2000*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Stoltz, Pauline (2000), *About being (t)here and making a difference: black women and the paradox of visibility*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- Svedberg, Erika & Kronsell, Annica (2002), "Plikten att försvara Sverige – maskulinitet, femininitet och värnplikt". *Tidskrift för politisk filosofi*, nr 1.
- Swedish research in political science* (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet. (Vetenskapsrådets rapportserie, nr 1).

Sylvester, Christine (1994), *Feminist theory and international relations in a postmodern era*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thomsson, Ulrika (2000), ”Rätten till våra kroppar”. Kvinnorörelsen och våldtäktsdebatten”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4.

Tickner, J. Ann (2001), *Gendering world politics. Issues and approaches in the post-cold war era*. New York: Columbia University Press.

Tickner, J. Ann, “Feminism meets international relations: some methodological issues”. I: *Feminist methodologies for international relations* (2006), Ackerley, Brooke A., Stern, Maria & True, Jacqui (red.). Cambridge: Cambridge University Press.

Tollin, Katharina, “A never-ending story? Temporality, politics and change in narratives of Swedish gender equality”. I: *Critical studies of gender equalities: Nordic dislocations, dilemmas and contradictions*, Magnusson, Eva, Rönblom, Malin & Silius, Harriet (2008, red.). Göteborg: Makadam förlag (kommande).

Tornhill, Sofie, ”Proper production - Articulations of progress and femininity in Nicaraguan free trade zones”. I: *Globalization, imperialism and resistance* (2007), Lindström, Lars m.fl. (red.). Stockholm: PODSU, Department of Political Science, Stockholm University.

Towns, Ann (2002), ”Paradoxes of (in)equality. Something is rotten in the gender equal state of Sweden”. *Cooperation and Conflict*, vol. 37, nr 2.

Waltman, Max (2008), "Rethinking democracy: pornography and sex inequality. Legal challenges in Canada and the United States". Paper presenterat vid Western Political Science Associations (WPSA) konferens i San Diego, 20–22 mars.

Wendt Höjer, Maria (2002), *Rädslans politik – våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Stockholm: Liber.

Wendt Höjer, Maria & Åse, Cecilia (1996), *Politikens paradoxer. En introduktion till feministisk politisk teori*. Bjärred: Academia Adacta.

Verloo, Mieke (2007, red.), *Multiple meanings of gender equality. A critical frame analysis of gender policies in Europe*. New York : Central European University Press.

Wideberg, Karin (1995), *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori*. Stockholm: Norstedts.

Wängnerud, Lena (1998), *Politikens andra sida: om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Young, Iris Marion (1990/2008), *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas.

Young, Iris Marion (1990), *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.

Young, Iris Marion (2003), "The logic of masculinist protection: reflections on the current security state". *Signs*, nr 1.

Åse, Cecilia (2006), "En nationell njutning: kropp och kön i kungliga årsböcker". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1.

Åse, Cecilia (1994), *Huvudfotingar och underliv. Om kropp, kön och politik*. Introduktionsuppsats presenterad vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Åse, Cecilia (2000), *Makten att se: om kropp och kvinnlighet i lagens namn*. Stockholm: Liber.

Tidigare utgivet i samma serie

Genusforskning inom juridiken

av Eva-Maria Svensson

Genusforskning inom arkeologin

av Elisabeth Arwill Nordbladh

Genusforskning inom teknikvetenskapen

av Lena Trojer

Genusforskning inom socialantropologin

av Britt-Marie Thurén

Genusforskning inom kulturgeografin

av Gunnel Forsberg

Genusforskning inom psykologin

av Eva Magnusson

Genusperspektiv på språk

av Kerstin Nordenstam

Genusperspektiv på medicinen

av Anne Hammarström

Genusperspektiv på teologi

av Anne-Louise Eriksson

Genusperspektiv på nationalekonomi

av Anne D. Boschini, Christina Jonung, Inga Persson

**Genusperspektiv på medie- och
kommunikationsvetenskap**

av Madeleine Kleberg

Genusperspektiv på pedagogik

av Inga Wernersson

För innehållet i skrifterna svarar de enskilda författarna.

